

Ebüsüüd Efendi'nin (ö. 982/1574) İrşâdü'l-Akli's-Selîm Adlı Tefsirinde İsrâiliyata Yaklaşımı
Ebüssü'üd Efendi's (d. 982/1574) Approach to İsrâ'iliyât in his Tafsîr Named İrşâdu'l-'Akli's-Selîm

Yahya ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Çankırı, Türkiye
Asst. Prof., Çankırı Karatekin University Faculty of Islamic Sciences, Çankırı, Türkiye

yahyaarslan58@hotmail.com
orcid.org/0000-0002-0774-1755

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article
Geliş Tarihi: 25/Mayıs/2024 / **Date Received:** 25/May/2024
Kabul Tarihi: 30/Temmuz/2024 / **Date Accepted:** 30/July/2024
Yayın Sezonu: Eylül/2024 / **Pub Date Season:** September/2024
Cilt: 8, **Sayı:** 1, **Sayfa:** 1-21 / **Volume:** 8, **Issue:** 1, **Pages:**1-21

Atıf/: Arslan, Yahya. "Ebüssüüd Efendi'nin (ö. 982/1574) İrşâdü'l-Akli's-Selîm Adlı Tefsirinde İsrâiliyata Yaklaşımı". *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Eylül 2024), 1-21.

Citation: Arslan, Yahya. "Ebüssü'üd Efendi's (d. 982/1574) Approach to İsrâ'iliyât in his Tafsîr Named İrşâdu'l-'Akli's-Selîm". *Journal of Divinity Faculty of Kastamonu University* 8/1 (September 2024), 1-21.

İntihal: Bu makale özel bir yazılımla (Turnitin) taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned special software (Turnitin). No plagiarism detected.

Etik Beyan/ Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yahya ARSLAN)/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Yahya ARSLAN).

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Funding: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Conflict of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Bu makale Creative Commons Atınlı-Gayri Ticari Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This article is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial No Derivatives 4.0 International License

web: <http://dergipark.gov.tr/kuifd>
mailto: ilafdergi@kastamonu.edu.tr

Kastamonu University, Faculty of Theology,
Kastamonu/Türkiye

Yahya ARSLAN/ Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) İrşâdü'l-Akli's-Selîm Adlı Tefsirinde İsrâiliyata Yaklaşımı

Öz

Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) İrşâdü'l-Akli's-Selîm adlı eseri, tefsir külliyyatı içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Müellif bu tefsirinde fıkhi meseleler, nüzûl sebepleri, kelami konular, kıraat farklılıklarının manaya yansımaları ve etkisi gibi birçok konuyu ele almıştır. Ebüssuûd'un üzerinde durduğu konulardan birisi de isrâiliyattır. Bu meyanda tefsir incelendiğinde isrâiliyata dair rivayetlerin çokluğu göze çarpmaktadır. O, bu tarz rivayetlerin bir kısmında onların uydurma olduklarına dair değerlendirmelerde bulunmakta bir kısmında ise değerlendirme yapmadan rivayetleri aktarmaktadır. İlgili tefsir özelinde isrâiliyata dair bir araştırmanın bulunmaması bu konu hakkında yapılacak bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Öneme binaen bu makalede İrşâdü'l-Akli's-Selîm adlı tefsirde müellifin isrâiliyata yaklaşımını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılarak ilgili tefsir taranmış ve isrâiliyata dair veriler toplanarak belli bir usul çerçevesinde konu değerlendirilmiştir. Çalışma isrâiliyat kavramı, isrâiliyatın tefsirlere girişi ve Ebüssuûd'un İrşâdü'l-Akli's-Selîm isimli tefsirinde isrâiliyata yaklaşımını kapsamaktadır. Neticede Ebüssuûd'un tefsirinde isrâiliyata dair bazı verileri eleştirdiği bazılarını ise eleştirmeden kullandığı tespit edilmiş ve müfessirin bu konuya yaklaşımı örnekler üzerinden izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, İsrâiliyat, Ebüssuûd Efendi, İrşâdü'l-Akli's-Selîm.

Ebüssuûd Efendi's (d. 982/1574) Approach to Isrâ'iliyât in his Tafsîr Named İrşâdu'l-'Aklı's-Selîm

Abstract

Ebüssuûd Efendi's (d. 982/1574) tafsîr entitled İrşâdu'l-'Aklı's-Selîm has a very important position in the tafsîr corpus. In this tafsîr, the author deals with many subjects. One of the issues that Ebüssuûd emphasized on isrâiliyat. When the commentary is analyzed, the narrations related to Isrâiliyat come to the fore. He makes evaluations in some of these narrations and does not make evaluations in others. There is also no study on isrâiliyat in this tafsîr. The aim of this article is to reveal the author's approach to Isrâiliyat. In the study, the subject was evaluated within the framework of a certain method by using the literature review method. This study covers the concept of isrâiliyat, the introduction of isrâiliyat into tafsîr and Ebüssuûd's approach to isrâiliyat in his tafsîr İrşâdu'l-'Aklı's-Selîm. As a result, it was determined that Ebüssuûd' criticized some of the data related to isrâiliyat in his tafsîr and used some of them uncritically, and the approach of the commentator to this issue was explained through examples.

Keywords: Tafsîr, Qur'an, Isrâ'iliyât, Ebüssuûd Efendi, İrşâdu'l-'Aklı's-Selîm.

Giriş

Hız. Peygamber'e (s.a.v.) vahyin gelmeye başlamasıyla birlikte Kur'an-ı Kerim ezberlenmeye, okunmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Kur'an'ın ilk muhatapları olan sahâbeden itibaren bu ilahi vahyin anlaşılması noktasında büyük gayretler sarfedilmiştir.

Sahâbeden sonra tâbiîn ve onları takip edenler tarafından tefsir müktesebatının gelişmesi ve ilerlemesi için birçok çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmalardan bir tanesi de Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* adlı tefsiridir. Çok yönlü ve kudretli bir âlim olan, müfessirlerin onuncu tabakasından kabul edilen Ebüssuûd Efendi yazmış olduğu bu tefsirle genelde ilim özelde ise tefsir sahasında çok değerli bir eser ortaya koymuştur.¹ Bu eser ilim erbabı tarafından büyük ilgi ile karşılanmış ve itibar görmüştür. Ebüssuûd Efendi tefsirinde İslami ilimlerin hemen her alanında açıklamalarda ve değerlendirmelerde bulunarak çok yönlü bir âlim olduğunu ispatlamıştır. Bu bağlamda o, tefsirinde fihhi meseleler, âyetlerin nüzûl sebeplerine dair rivayetler, kelami konular, lügat ve nahiv ilminin incelikleri, kıraat farklılıkların manaya etkisi gibi birçok konuyu ele almış ve bu hususlardaki yetkinliğini ortaya koymuştur.

Ebüssuûd Efendi'nin tefsirinde yer verdiği ve bu noktada eleştiri aldığı konulardan biri isrâiliyattır. Tefsir incelendiğinde isrâiliyata dair rivayetler göze çarpmaktadır. O, isrâiliyata dair zikrettiği rivayetlerin bir kısmında onların uydurma oldukları yönünde ciddi eleştirilerde bulunmaktadır. Bununla birlikte bazı rivayetleri herhangi bir değerlendirme yapmadan olduğu gibi aktardığı da görülmektedir.

Dirayet ve rivayet tefsirlerinin bilgi kaynaklarından biri olan isrâiliyat meselesi ve bu meselenin etraflıca incelenmesi önem arz etmektedir. Dirayet tefsirlerinden sayılan *İrşâdü'l-Akli's-Selîm* adlı tefsirin, isrâiliyat konusu özelinde çalışılmamış olması makalenin çıkış noktasını teşkil etmektedir.

Bu makalede mezkûr eksikliği tamamlamak, Ebüssuûd Efendi'nin isrâiliyat meselesine yaklaşımını ortaya koymak, bu tarz rivayetlerin ilgili tefsirde zikredilme sebeplerini tespit etmeye çalışmak ve bu hususu dikkatlere arz etmek amaçlanmaktadır.

Makalede literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle ilgili tefsir taranmış, isrâiliyat olarak değerlendirilebilecek bazı rivayetler tespit edilmiştir. Tespit edilen bu rivayetler belli bir usul çerçevesinde ve konu bütünlüğü bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma, isrâiliyat kavramının sözlük ve terim anlamı, çalışmaya temel teşkil etmesi bağlamında fazla ayrıntıya girmeden ana hatlarıyla isrâiliyatın tefsirlere girişi ve alt başlıklarıyla Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-Akli's-Selîm* isimli tefsirinde isrâiliyata yaklaşımını kapsamaktadır.

¹ Detaylı bilgi için bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973), 2/652-665; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2010), 672-687; Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: İFAV, 2019), 173-177.

Konuyla alakalı literatür taraması yapıldığında Ebüssuûd Efendi ve tefsiri hakkında, müstakil olarak isrâiliyat meselesi üzerinde, isrâiliyatın diğer tefsirlerdeki kullanımı hususunda birtakım çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir.² Fakat Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-Akli's-Selîm* adlı tefsirinin isrâiliyat konusu ekseninde değerlendirilmesine dair bir çalışma tespit edilememiştir. Bu yönüyle araştırma özgün ve orijinal bir özelliğe sahiptir.

Neticede Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-Akli's-Selîm* adlı eserinde isrâiliyata dair veriler tespit edilmiş ve müfessirin bu konuya yaklaşımı örnekler üzerinden izah edilmiştir.

1. İsrâiliyat Kavramı

İsrâil kavramı İbranice olup kul anlamına gelen *isrâ* ve tanrı anlamına gelen *il* kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. *İsrâil* ise tanrının kulu manasına gelmektedir. *İsrâil*, Arapçadaki *Abdullah* yani "*Allah'ın kulu*" ile aynı manayı ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de 43 defa yer alan bu kelime³ aynı zamanda Hz. Yakub'un ismidir.⁴

İsrâiliyat ise çoğul bir kelime olup tekili *isrâiliye* kelimesidir. *İsrâiliyat*, özelde Yahudilikten nakledilen rivayetler anlamına gelse de genelde gerek Yahudilik gerek Hıristiyanlık gerekse diğer din ve kültürlerden İslam'a giren, özellikle de tefsir sahasında yer edinen bilgiler anlamına gelmektedir.⁵

İsrâiliyata dair üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Eğer isrâiliyat ile ilgili bilgiler sıhhatli ve Kur'an'a muvafık ise bu bilgiler kabul edilmektedir. İsrâiliyat ile ilgili bilgiler uydurma ve Kur'an'a aykırı ise bu durumda reddedilmektedir. Ancak sıhhati hususunda

² Ahmet Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/365-371; Mehmet Emin Özavşar, "Ebüssuud Efendi'nin Tefsirinde Rivayet Kullanımı", *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 278-288; Süleyman Ateş, "İrşâdü'l-Akli's-Selîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 22/456-458; İbrahim Hatiboğlu, "İsrâiliyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/195-199; Pehlul Düzenli, "Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 441-475; Adem Yerinde, "Ebüssuûd Efendi'nin İrşâdü'l-Akli's-selim ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerim Adlı Tefsirinin Müellif Nüshası ve En Eski Yazmaları", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2015), 189-236; Cahit Karaalp, "İsrâiliyatın Tefsire Girişi", *İslam Düşüncesi Araştırmaları*, ed. Abdülcelil Bilgin - Yusuf Aydın (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019), 49-81; Hüseyin Zamur, "İsrâiliyat'ın Tarihi Arka Planı", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/1 (2020), 89-121; Adem Yerinde, "Ebüssuûd Efendi'nin İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm'i", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18 (2021), 337-363; Mustafa Tunçer, "Kurtubî'nin Tefsirde İsrâiliyat Rivayetlerine Yaklaşımı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/24 (2023), 444-478.

³ Âyetlerden bazıları için bk. el-Bakara 2/40, 47, 83, 122, 211, 246; Âl-i İmrân 3/49, 93; el-Mâide 5/12, 32, 70, 72, 78, 110.

⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Muessesetü'r-Risale, 2000), 1/553; Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/110; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 1/330-331; Karaalp, "İsrâiliyatın Tefsire Girişi", 50.

⁵ Mennâ Halîl Kattân, *Mebâhis fî ulûmi'l Kur'an* (Beirut: Müessesetü'r Risale, 2015), 377-379; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 95; Demirci, *Tefsir Tarihi*, 124; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İFAV, 2017), 130.

ihtilaf varsa bu durumda ne kabul ne de ret söz konusu olup bu tür rivayetlere temkinli yaklaşmak gerekmektedir.⁶

2. İsrâiliyatın Tefsirlere Girişi/Giriş Serüveni

Hız. Peygamber (s.a.v.) zamanında Ehl-i kitapla birtakım bilgi alışverişleri olmuştur. Ehl-i kitap Hız. Peygamber'e bazı sorular sormuştur. Fakat bu soruların daha ziyade art niyetli olduğu görülmektedir. Hız. Peygamber (s.a.v.) onların niyetlerini bildiği ve vahiy de devam ettiği için onlardan gelebilecek bilgiler hususunda dikkatli davranmıştır.⁷ Bu nedenle Hız. Peygamber (s.a.v.) döneminde tefsire isrâiliyat girememiştir. Sahâbe dönemine gelince özellikle de kıssalarla ilgili hususlarda Kur'an'ın detaya girmediği noktalarda hadiselerin ayrıntılarını öğrenme merakı onları Ehl-i kitaba soru sormaya yönlendirmiştir. Bunun neticesinde isrâiliyat sahâbe devrinde tefsire girmeye başlamıştır. Tâbiîn devrine gelince isrâiliyata dair bilgilerin alınması ve nakledilmesi daha da çoğalmıştır. Hem kıssalarla ilgili merakların giderilmesi isteği hem de Ehl-i kitaptan İslam'a girenlerin sayısının artması bu noktada etkili olmuştur. Fakat isrâiliyatın tefsire en fazla girdiği dönem Tebe-i Tâbiîn dönemidir. Zira bu dönemde isrâiliyata dair rivayetleri nakletmek bir sanat halini almıştır.⁸

İsrâiliyatın tefsire girmesi ise genel manada eski bir Yahudi bilgini olan sahâbeden Abdullah b. Selâm (ö. 43/663-664), tâbiînden Ka'bu'l-Ahbâr (ö. 32/652-653), Vehb b. Münebbih (ö. 114/732) ve İbn Cüreyc (ö. 150/767) gibi şahıslar kanalıyla olmuştur.⁹

Neticede isrâiliyata dair bilgiler sahâbe döneminden itibaren tefsire girmeye başlamış ve sonraki dönemlerde de ivme kazanarak bu tarz rivayetler tefsir külliyyatında yerini almıştır. Dolayısıyla ilerleyen zamanlarda isrâiliyatla ilgili rivayetlerin Kur'an'a uygun olup olmadığı dikkate alınmaksızın tefsirlere girdiğini söylemek mümkündür.

3. Ebüssuûd Efendi'nin İrşâdü'l-Akli's-Selîm Adlı Tefsirinde İsrâiliyat

Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-Akli's-Selîm* adlı tefsiri birçok araştırmacının ilgi odağı olmuş ve çeşitli yönleriyle incelenmiştir.¹⁰ Bu makalede de isrâiliyat yönünden ve Ebüssuûd Efendi'nin isrâiliyata yaklaşımı açısından bir araştırmaya tabi tutulacaktır.

⁶ Muhammed Abdülazîm Zürcânî, *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Matbaatü İsa el-Babî'l Halebi, ts.), 2/24-28; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 100; Demirci, *Tefsir Tarihi*, 125.

⁷ Hız. Peygamber'in (s.a.v.) isrâiliyata dair bilgilere karşı dikkatli davrandığına işaret eden rivayetler için bk. Buhârî, "Şehadât" 24, "Tefsir" 11, "İtisâm" 25; Ebû Dâvûd, "İlim" 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/378.

⁸ Kattân, *Mebâhis*, 378; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 100-101; Demirci, *Tefsir Tarihi*, 128.

⁹ Zürcânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 2/24-28; Kattân, *Mebâhis*, 379; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 102-111; Demirci, *Tefsir Tarihi*, 128.

¹⁰ Bazı çalışmalar için bk. Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371; Özavşar, "Ebüssuud Efendi'nin Tefsirinde Rivayet Kullanımı", 278-288; Ateş, "İrşâdü'l-Akli's-Selîm", 22/456-458; Düzenli, "Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme", 441-475; Yerinde, "Ebüssuûd Efendi'nin İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-

Aşağıdaki başlıklarda Ebüssuûd Efendinin tefsirinde isrâiliyata yer verdiği konular örnekler üzerinden incelenmiştir. O, isrâiliyata dair rivayetleri aktardıktan sonra bazen bu bilgilerin uydurma olduğunu bazen de peygamberler hakkında bir iftira olduğunu zikretmektedir. Diğer yandan bu tarz rivayetleri aktardıktan sonra uydurma veya iftira olup olmadığı hususunda hiçbir değerlendirme yapmadığı da vakidir. Bu gibi durumlarda ya örnek verme veya değerlendirmeyi okuyucuya bırakma gibi bir amaç taşımış olması mümkündür.

3.1. Değerlendirme Yaparak Aktardığı/ Eleştirdiği İsrâiliyat

Ebüssuûd Efendi, tefsirinde yer verdiği isrâiliyatla ilgili bazı rivayetleri çeşitli yönlerden eleştirmektedir. Aşağıda bu tarz rivayetlere birkaç örnek verilecektir.

3.1.1. Hârût ve Mârût Adlı İki Melek

Tefsirlerde isrâiliyata dair haberlerin anlatıldığı olaylardan birisi insanların imtihan edilmesi için gönderilen Hârût ve Mârût isimli iki melek ve onlardan öğrenilen sihir hakkındadır. Hârût ve Mârût isimli melekler ve sihri konu alan âyet şöyledir:

"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Halbuki o iki melek, "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme" demedikçe, kimseye (sihr) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Halbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi."¹¹

Ebüssuûd Efendi, bu âyetin tefsirinde isrâiliyattan kabul edilen şöyle bir hadiseyi nakleder: İnsanlar arasında fitne fesat artınca melekler insanları kınadı ve Allah Teâlâ'ya, sen bunları yeryüzünde halife seçtin fakat bunlar sana asi geldi, dediler. Allah Teâlâ, eğer onları terkip ettiğim ve yarattığım özelliklerde sizi de terkip etseydim siz de bana asi gelirdiniz, dedi. Melekler, seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Bizim sana isyan etmemiz uygun olmaz, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, içinizden en hayırlı olan iki melek seçin, dedi. Onlar da Hârût ve Mârût adlı iki meleği seçtiler. Bu melekler onların en salihleri ve en abitleri idi. Hârût ve Mârût insanlarda bulunan şehvet ve diğer bazı özelliklerle donatılarak

Kitâbi'l-Kerim Adlı Tefsirinin Müellif Nüshası ve En Eski Yazmaları", 189-236; Yerinde, "Ebüssuûd Efendi ve İrşâdü'l-Akli's-Selîm", 337-363.

¹¹ el-Bakara 2/102.

yeryüzüne indirildiler. Böylece gündüz insanlar arasında birtakım hükümler verecekler, akşam olunca da tekrar gökyüzüne çıkacaklardı. Diğer yandan bu melekler şirk koşmak, haksız yere adam öldürmek, içki içmek ve zina yapmaktan da nehyedilmişlerdi. Derken bu iki melek insanlar arasında hüküm vermeye başladılar. Akşam olduğunda da ism-i âzam duasını okuyarak gökyüzüne çıkıyorlardı. Bir gün Zehra veya Zühre adında güzel bir kadın bir dava için onların yanına geldi. Başka bir rivayette de bu kadın kocasıyla davacı idi. Melekler bu kadını görünce ondan murad almak istediler. Kadın onların teklifini reddedince kadını bu hususta teşvik ettiler. Bunun üzerine kadın onların her isteklerine karşılık bazı şartlar koştı ve eğer benim lehime karar vermezseniz, hasmımı öldürmezseniz, içki içmezseniz ve putlara tapmazsanız isteğinizi kabul etmem dedi. Melekler kadının bu isteklerini tek tek yerine getirdiler. Kadın son bir istekte daha bulunarak gökyüzüne hangi dua ile çıktıklarını sordu. Onlar da ism-i âzam duasını kadına öğretince kadın bu duayı okuyarak semaya yükseldi ve orada yaratılışı değiştirilerek bir yıldızla dönüştürüldü. Melekler de adetleri gereği gökyüzüne yükselmek istediler fakat kanatları onlara itaat etmedi yani uçamadılar. Böylece yaptıkları hatayı anladılar. Hadise İdris (a.s.) zamanında gerçekleşmişti. Bunun için Hz. İdris'e gelip kendilerine şefaet etmesini istediler. İdris (a.s.) şefaet edince Allah onları dünya ve ahiret azabı arasında serbest bıraktı. Onlar ise dünya azabını istediler. Neticede onlara Babil'de işkence edildi veya saçlarından asıldılar ya da baş aşağı sallandırılarak demirlerle dövüldüler.¹²

Ebüssuûd Efendi bu rivayeti aktardıktan sonra bu tarz rivayetlere kesinlikle güvenilemeyeceğini ifade etmiş ve rivayet hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Ona göre bu rivayetlerin kaynağı Yahudiler olup bu rivayetler akıl ve nakille çelişmektedir. Böyle rivayetlerin aktarılmasından kastın akılcı ve şüpheci kişileri cesaretlendirme veya korkutma olabileceğini ifade etmektedir.¹³ Ebüssuûd Efendi bu değerlendirmesiyle isrâiliyata güvenilemeyeceğini, bu tarz rivayetlerin akla, mantığa ve dine aykırı olduğunu anlatılmalarındaki amacın ise teşvik ve korkutma olabileceğini dikkatlere sunmuştur.

Anlatılan isrâilî rivayet yukarıdaki âyette de¹⁴ görüldüğü üzere yanlıştır. Zira bu tarz ifadeler melekler hakkında doğru değildir. Çünkü melekler Allah'ın hiçbir emrine karşı gelmeyen,¹⁵ gece gündüz ibadet ve tesbihle meşgul olan,¹⁶ Allah'ın emriyle hareket eden

¹² Muhammed Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.), 1/138; Rivayetin benzerleri için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/419-420; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/51-52; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm* (Daru Tayyibe, 1999), 1/353, 355-361.

¹³ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 1/138.

¹⁴ el-Bakara 2/102.

¹⁵ et-Tahrîm 66/6.

¹⁶ el-Enbiyâ, 21/19-20.

ikrama mazhar olmuş kullardır.¹⁷ Dolayısıyla aktarılan rivayetler sahih olmayıp şerefli melekler de bu şekildeki gayr-i ahlakî nitelermelerden münezzehtir.¹⁸

3.1.2. Dâvûd (a.s.) ve Davacılar

Dâvûd (a.s.) kendisine hikmet ve hüküm verme yeteneği verilen bir peygamberdir.¹⁹ Bu özelliği neticesinde kendisine birtakım davalar gelmektedir. Aşağıdaki âyetler hem bu davalardan birisinden bahsetmekte hem de bu âyetlerin tefsirinde isrâiliyata dair rivayetler yer almaktadır. İlgili âyetler şöyledir:

*"Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi."*²⁰

*"Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, "Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet" dediler."*²¹

*"İçlerinden biri şöyle dedi: "Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken "Onu da bana ver" dedi ve tartışmada beni bastırdı."*²²

*"Dâvûd dedi ki: "Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır." Dâvûd bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden başışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi."*²³

Ebüssuûd Efendi bu âyetlerin tefsirinde isrâiliyata dair bir rivayet aktarmaktadır. Âyette ifade edilen koyundan kasıt kadındır. Kinaye yoluyla koyun zikredilmiştir.²⁴ Dolayısıyla bir gün Dâvûd (a.s.) başka bir kişinin hanımını görmüş ve kalbi o kadına meyletmışti. O, kadının kocasından hanımını boşamasını istemişti. Adam Hz. Dâvûd'un teklifini geri çevirmekten utandığı için hanımını boşamış, Hz. Dâvûd da o kadınla evlenmişti. Bu kadın Hz. Süleyman'ın annesiydi. Bu tarz boşanma ve evlenmeler onların şeriatında caizdi. Bir kişi kadın hoşuna gittiyse kocasından onu boşamasını ister, kocası boşayınca da

¹⁷ el-Enbiyâ, 21/26-27.

¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 2/52.

¹⁹ Sâd 38/20.

²⁰ Sâd 38/21.

²¹ Sâd 38/22.

²² Sâd 38/23.

²³ Sâd 38/24.

²⁴ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7/221; Benzer değerlendirme için bk. Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 2001), 3/567; Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't Tûrâsi'l-Arabi, 1997), 5/27.

onunla evlenirdi. Hz. Dâvûd da böyle yapmıştı. Bunun üzerine ona senin çokça hanımın, o adamın ise sadece bir hanımı varken yaptığın doğru değil, senin yapman gereken isteklerine galip gelmek, nefsinizi ezmek ve imtihan olduğun şeye sabretmektir, denildi. Diğer yandan o adamın kadınla henüz evli olmadığı, sadece evlilik teklifinde bulunduğu, bunun üzerine Hz. Dâvûd'un da aynı kadına teklifte bulunduğu, kadının ise Dâvûd'u tercih ettiği, Hz. Dâvûd'un hatasının ise kardeşinin teklifi üzerine teklifte bulunmak olduğu da zikredilmektedir. Aynı şekilde anlatıldığına göre bir gün Hz. Dâvûd mihrabına girmiş Zebur okumaktaydı. Derken şeytan altından bir güvercin şeklinde onun yanına gelmişti. Hz. Dâvûd küçük oğlu için kuşu tutmak isteyince kuş uçtu. Daha sonra kuş bir çukura düştü. Hz. Dâvûd kuşu takip edince çukurda güzel bir kadın gördü. Bu kadın Êriyâ'nın hanımıydı. Êriyâ ise savaşı birisiydi. Hz. Dâvûd onu ölmesi için savaşlara gönderdi. Nihayet Êriyâ savaşlarda ölünce Hz. Dâvûd o kadınla evlendi.²⁵

Ebüssuûd Efendi bu rivayetleri aktardıktan sonra bunun bir iftira, uydurma, nefret dolu, aldatici, insan tabiatının kabul edemeyeceği iğrenç bir bilgi olduğunu ifade etmekte ve bu haberi uydurana ve yayana yazıklar olsun, demektedir. Yine o, Hz. Ali'nin de: "Kim Hz. Davud'un haberini anlatırsa ona peygamberlere iftiranın cezası olan yüz altmış sopa vurulur." dediğini nakletmektedir.²⁶

Görüldüğü üzere Ebüssuûd Efendi isrâiliyata dair rivayeti tefsirinde zikretmiş, hemen peşinden de bu tarz rivayetlerin yanlış olduğunu hatta peygamberlere iftira olduğunu söyleyerek eleştirmiştir. Zira peygamberler masum olup günah işlemezler. Hele hadisede anlatılan çirkin yakıştırmalar peygamberler hakkında asla düşünülemez. Ebüssuûd Efendi'nin bu eleştirilerinden, itikada dair hususlarda aktarılan isrâiliyat konusunda hassas ve titiz olduğunu da anlamak mümkün görünmektedir.

3.1.3. Garânîk Hadisesi

Tefsirlerde zikredilen ve isrâiliyat noktasında meşhur olan rivayetlerden birisi de Garânîk hadisesidir. Bu hadisenin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İslam'a inanmayanları İslam'a ısıdırmak, onların kalplerinin İslam'a meyletmesini sağlamak istediği bir zamanda gerçekleştiği iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre şeytanın vesvese vermek suretiyle âyetler arasına âyet olmayan birtakım kelimeler kattığı, bu esnada vahiy meleği Hz. Cebrail tarafından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyarıldığı ve sonra bu sözlerden vazgeçtiği

²⁵ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7/222; Rivayetin benzerleri için bk. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/86; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/565-568; Ebü'l-Berekât Neseî, *Medârikü't-tenzi'l-ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dar İbn Katheer, 2017), 3/149-150; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/158-161.

²⁶ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7/222; Neseî, *Medârikü't-tenzi'l*, 3/150.

söylenmektedir.²⁷ Bu tartışmalar ve tartışmalara konu olan rivayetler ise genelde aşağıdaki âyetin tefsiri sadedinde zikredilmektedir:

*"Senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah âyetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."*²⁸

Ebüssuûd Efendi bu âyeti tefsir ederken konuyla alakalı bir rivayetten bahsetmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) kavminin iman etmelerini ve İslam'ı benimsemelerini çok arzulamaktadır. Bunun için kavmini İslam'a yaklaştıracak ve onların iman etmesine vesile olacak birtakım âyetlerin inmesini istemektedir. Bu duygu ve düşünceler içerisinde onların toplandıkları mekâna gelmiştir. Gelince burada Necm Sûresi inmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) sûreyi okumaya başlamış ve "أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ / وَمَنْوَةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ / "Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?"²⁹ âyetlerini okuyunca şeytan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vesvese vermiş ve o da sehven "تلك الغرائيق العلى وان / شفاعتهن لترجى / Bunlar yüce kuğulardır ve bunların şefaatheleri umulmaktadır." sözlerini zikretmiştir. Bu cümleleri duyan müşrikler çok sevinmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) sûrenin sonunda secde âyetini okuyunca secde etmiş, müşrikler de beraber secdeye kapanmışlardır. Öyle ki oradaki inanan inanmayan herkes secde etmiştir. Bunun üzerine Hz. Cebrail gelmiş ve Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yaptığı yanlışa karşı uyarmıştır. Bu durum Hz. Peygamber'e çok ağır gelince Allah Teâlâ onu teselli etmek ve desteklemek üzere bu âyeti³⁰ indirmiştir.³¹

Ebüssuûd Efendi yukarıdaki rivayeti zikrettikten sonra bu hadisenin merdûd olduğunu, muhakkik âlimler tarafından kesinlikle kabul edilmediğini ifade etmektedir.

²⁷ Garânik meselesi hakkında detaylı bilgi için bk. İsmail Cerrahoğlu, "Garânik Meselesinin İstismarcıları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981), 69-91; Sabri Hizmetli, "Garânik Meselesi Üzerine", *İslami Araştırmalar* 3/2 (1989), 40-58; İsmail Cerrahoğlu, "Garânik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/361; Ali Rıza Gül, "Garânik Kısasının Reddi Üzerinden Kur'an Savunusu: Ahmed Hamdi Akseki Örneği", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2014), 1-36; Yunus Emre Gördük, "Bir Tefsir Problemi Olarak Garânik", *Günümüz Tefsir Problemleri*, ed. Ali Karataş - Yunus Emre Gördük (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), 229-250.

²⁸ el-Hac 22/52.

²⁹ en-Necm 53/19-20.

³⁰ el-Hac 22/52.

³¹ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 6/113; Bu ve benzer rivayetler için bk. Beşîr el-Ezdî el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Daru İhyai't Tûras, 2002), 3/132-133; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/663-668; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Vâhidî, *Esbabü'n-nuzûl* (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiye, 1986), 177-178; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' Begavî, *Meâlimü't-tenzîl* (Beyrut: Daru İhyai't Tûrasî'l-Arabi, 1999), 3/346-347; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 5/441-445; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 6/65-69; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Yenda Yayın- Dağıtım, ts.), 7/281-282; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l-jîl, 1979), 2/277; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 5/168-169; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 5/91-125.

Devamında bu hadisenin sahih olduğu düşünülürken ise bunun imanda sebat edenleri tereddüt edenlerden ayıran bir imtihan olduğunu vurgulamaktadır.³²

Garânîk hadisesi Kur'an ve sünnet çerçevesinde düşünülürken kabul edilebilecek bir mesele değildir. Zira bu hadise başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere vahyin ruhuna, Kur'an'ın korunmuşluğuna ve İslam'ın esaslarına aykırıdır. Çünkü peygamberler Allah (c.c.) tarafından yetiştirilmektedirler. İsmet sıfatıyla vasıflanmış olan peygamberler aynı zamanda sıdk ve emanet sahibi kişilerdir. Dolayısıyla bu kıssa peygamberliğin nitelikleriyle ve peygamberlik makamıyla bağdaşmamaktadır. Bu açıdan bakılınca bu rivayetlerin batıl ve uydurma olduğu ortadadır.³³ Zira heva ve hevesinden konuşmayan, konuştuğu vahye dayalı olan,³⁴ Kur'an'ı kendiliğinden değiştirme ihtimalinin olmadığını, ancak vahye uyabileceğini vurgulayan,³⁵ Allah Teâlâ tarafından Kur'an kalbine sabitleştirilmiş ve yerleştirilmiş bulunan,³⁶ Allah'a isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı Allah tarafından yakalanarak şah damarının mutlaka kesileceği bildirilen³⁷ bir peygamberin bu rivayetlerdeki gibi birtakım sözleri söylemesi muhaldir.

Diğer yandan Garânîk kıssasına temel teşkil eden bu sözlerin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) evvel söylenegelen sözler olduğu da tefsirlerdeki bilgiler arasında yer almaktadır. Putlarının Allah'ın kızları olduğuna inanan müşrikler özellikle de tavaf esnasında putlarını övmek için şeytanın kendilerine öğrettiği bu cümleleri kullanarak putlarını kuğulara, genç ve güzel kızlara benzetirlerdi.³⁸ Dolayısıyla bu sözler Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sadır olan sözler değil bilakis müşriklerin öteden beri bildikleri ve söyledikleri sözlerdir.

Aynı şekilde Garânîk hadisesinin meydana geldiği düşünülen zaman, hicretin beşinci yılıdır. Hz. Peygamber'i (s.a.v.) desteklemek ve teselli etmek için indiği düşünülen âyetlerin³⁹ Mekke olduğu düşünülse de diğer yandan Medenî olarak kabul edilen Hac Sûresi'nin tamamının Medine'de indiğini söyleyenler de vardır.⁴⁰ Hac Sûresi'nin Medenî

³² Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-Akli's-selîm*, 6/113.

³³ Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 3/347-348; Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 23/237; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 7/362; Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 5/91-125.

³⁴ en-Necm 53/3-4.

³⁵ Yûnus 10/15.

³⁶ el-Furkân 25/32.

³⁷ el-Hâkka 69/44-46.

³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/281; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/168-169.

³⁹ el-Hac 22/52-55.

⁴⁰ Sûrenin iniş yeriyle ilgili değerlendirmeler için bk. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/5; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/220; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*; Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseyinî Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1994), 9/105.

olduğu kabul edildiğinde hadise ile âyetin iniş zamanı arasında azımsanamayacak bir zaman vardır. Bu da hadisenin kabul edilemeyeceğini göstermektedir.⁴¹

Neticede Ebüssuûd Efendi isrâiliyattan kabul edilen Garânîk hadisesini anlatan rivayete tefsirinde yer vermiş, ardından ise bu hadisenin merdûd olduğunu zikretmek suretiyle kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu eleştirisi onun ilgili hadise üzerinden isrâiliyata karşı bakış açısını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

3.2. Bir Değerlendirme Yapmadan Aktardığı İsrâiliyat

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Ebüssuûd Efendi isrâiliyatla ilgili rivayetleri aktardıktan sonra bu bilgileri eleştirmiştir. Bununla birlikte herhangi bir eleştiri veya değerlendirme yapmadan aktardığı ve değerlendirmeyi adeta okuyuculara bıraktığı isrâilî rivayetleri de tefsirinde görmek mümkündür. Aşağıda bu gibi rivayetlere birkaç örnek verilecektir.

3.2.1. Sığırın Bir Parçasıyla Öldürülene Vurulması ve Dirilme Mûcizesi

Ebüssuûd Efendi'nin tefsirinde eleştiri yapmadan aktardığı isrâiliyatla ilgili rivayetleri İsrâiloğullarından birisinin öldürülmesi üzerine katilin tespiti noktasında gerçekleşen bir mûcizeyi ifade eden âyeti izah ederken görmek mümkündür. Bu hadiseden bahseden âyetler aşağıda zikredilmiştir:

*"Hani, bir kimseyi öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı."*⁴²

*"Sığırın bir parçası ile öldürülene vurun, dedik. (Denileni yaptılar ve ölü dirildi.) İşte, Allah ölüleri böyle diriltir, düşünesiniz diye mûcizelerini de size böyle gösterir."*⁴³

Tefsirlerde anlatıldığına göre Yahudilerden hali vakti yerinde olan bir adam, mirasına el konulmak kastıyla yeğeni tarafından öldürülmüştür. Fakat katil, işlediği suçu bir başkasının üzerine atmıştır. Suçlama reddedilince katilin kim olduğu tespit edilememiştir. Olayın neticesinde toplum içerisinde bir kargaşa ve gerginlik meydana gelmiştir. Bunun üzerine hadisenin çözümü için Hz. Mûsâ'ya (a.s.) müracaat edilmiştir. Hz. Mûsâ (a.s.) Allah Teâlâ'nın bildirmesiyle bir inek kesilmesini ve bu ineğin bir uzvuyla öldürülen kişiye vurulmasını istemiştir. İstenilen yapılmıca ölen kişi Allah'tan bir mûcize olarak dirilmiş ve katilin kim olduğunu haber vermiştir.⁴⁴

⁴¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 5/125.

⁴² el-Bakara 2/72.

⁴³ el-Bakara 2/73.

⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/225-228; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru Tunusiyye, 1984), 1/560; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/324-325; Konyalı Mehmed Vehbî, *Hulâsatü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*

Ebüssuûd Efendi de yukarıdaki âyetleri⁴⁵ tefsir ederken birtakım açıklamalar yaptıktan sonra âyetin "*Sığırın bir parçası ile öldürülene vurun.*"⁴⁶ kısmında sığırın hangi parçasıyla vurulduğunu izah sadedinde bazı rivayetlere yer vermektedir. Aktardığı bu rivayetleri de قیل (kîle) lafzıyla zikretmektedir. Bu meyanda Ebüssuûd Efendi, öldürülen kişiye sığırın en küçük tarafıyla, diliyle, sağ uyluğuyla, kulağıyla, kuyruğuyla veya kıkırdağıyla vurulduğunu ifade eden altı tane rivayet aktarmaktadır.⁴⁷

Ebüssuûd Efendi yukarıdaki âyetlerden önce hangi sığırın kesileceği noktasında başka bir rivayete daha yer vermektedir. İsrâiloğulları Allah Teâlâ'nın bir inek kesme emrini yerine getirme noktasında türlü bahaneler ileri sürmüşlerdir. Neticede kesecekleri ineği bulmuşlardır.⁴⁸ O, tam da kesmek için buldukları inek hususunda bu rivayeti aktarmaktadır. Buna göre yaşlı, salih bir adam vardır. Bu adamın İsrâiloğulları'nın aradığı özelliklerde bir buzağısı bulunmaktadır. Bununla birlikte bir de küçük çocuğu vardır. Yaşlı adam buzağıyı bir ormana götürmüş ve 'Allahım! Çocuğum büyüyünceye kadar bu buzağıyı sana emanet ediyorum.' demiştir. Buzağı Allah Teâlâ'nın himayesinde büyürken çocuk da büyümüş ve yetişmiştir. İsrâiloğulları kesmek için tam kırk yıl inek aramışlar ve bu ineği bulup pazarlık yapmışlar, piyasası üç dinar olan bu ineği derisi dolusunca altınla satın almışlardır.⁴⁹

Ebüssuûd Efendi, öldürülen kişiye sığırın hangi parçasıyla vurulduğunu ve İsrâiloğulları'nın kestiği ineğin hangi inek olduğunu izah ederken bu rivayetlerin isrâiliyat olduğundan bahsetmemekte dolayısıyla bu rivayetler üzerinde herhangi bir değerlendirme ve eleştiri yapmamaktadır. Bununla birlikte rivayetleri قیل (kîle) lafzıyla aktarması kendisinin isrâilî rivayetlere karşı tutumu hakkında bir ipucu vermektedir. Çalışmanın birinci bölümünde verilen örneklerdeki eleştirileri de göz önünde bulundurulduğunda Ebüssuûd Efendi'nin isrâiliyata dair tavrı ortaya çıkmaktadır. Neticede onun isrâiliyat hususunda tepkili ve eleştirel bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bu rivayetleri tefsirine almasının ise hem isrâilî rivayetlere dikkat çekmek hem de kıssalar arasındaki bazı boşlukları doldurmak maksadıyla olduğu söylenebilir.

Öte yandan sığırın hangi parçasıyla vurulduğuna dair rivayetlere bakıldığında bu rivayetlerin tâbiînden geldiği görülmektedir. Nakledilen rivayetlerin sahâbeden veya Hz.

(İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966), 1/152-153; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 1/70; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/142.

⁴⁵ el-Bakara 2/72-73.

⁴⁶ el-Bakara 2/73.

⁴⁷ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 1/114; Benzer rivayetler için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/229-231; Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/143; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/553; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/88.

⁴⁸ el-Bakara 2/67-71.

⁴⁹ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 1/113; Benzer rivayetler için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/219-221; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/550; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/87; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/99; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/323; Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, 1/69.

Peygamber'den (s.a.v.) geldiğine dair bir bilgi de yoktur. Âyette sığırın hangi uzvuyla vurulduğuna dair bir bilginin verilmemiş ve bu rivayetlerin sahâbeden de gelmemiş olması bu bilgiler hususunda sükût etmeyi gerektirmektedir.⁵⁰ Çünkü bu tarz rivayetlerin isrâiliyat olma ihtimalleri yüksektir. Zira sığırın hangi parçasıyla vurulduğunun bir önemi de yoktur. Önemli olan katilin tespit edilmesi, bu tespitin yeniden dirilişe delil teşkil edecek olan bir mûcizeyle gerçekleşmiş olmasıdır. Hangi parçanın olduğunun bilinmemesi bir zarar vermediği gibi bilinmesi de bir fayda sağlamamaktadır. Bu yüzden Allah Teâlâ sığırın hangi parçasıyla vurulduğunu zikretmemiş, kendisinin başta yaratma olmak üzere her şeye kadir olduğunu, her şeyi bildiğini, üzerine suç atılan kişinin suçsuz olduğunu ve Hz. Mûsâ'nın da (a.s.) sıdkını ortaya koymuştur.⁵¹ Diğer yandan sığırın hangi organıyla vurulduğu hususunda herhangi bir delil veya sahih bir nakil olmadığı için bunu bilmeye gerek de yoktur.⁵²

3.2.2. Hz. Âdem ve Havva'nın Cennetten Çıkarılması

Ebüssuûd Efendi'nin isrâiliyatla ilgili rivayetlere yer verdiği âyetlerden biri de Hz. Âdem ve Havva'nın yasaklanan ağaca yaklaşmalarının istenmesi ve cennetten çıkarılmaları hadisesinin anlatıldığı âyettir. Allah Teâlâ Hz. Âdem ve Havva'yı cennete yerleştirdikten sonra cennette diledikleri gibi yaşayabileceklerini, cennet nimetlerinden bolca yiyebileceklerini söylemiştir. Bununla birlikte onları bir ağaca yaklaşmalarını hususunda da tembihlemiştir. Ancak şeytan ikisini kandırmak suretiyle cennetten çıkmalarına sebep olmuştur. Bu hususlardan bahseden âyetler aşağıdaki gibidir:

*"Dedik ki: "Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yeyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz."*⁵³

*"Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırды. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır." dedik."*⁵⁴

Ebüssuûd Efendi bu âyetleri tefsir ederken "ama şu ağaca yaklaşmayın" kısmında yasaklanan ağacın hangi ağaç olduğunu bazı rivayetleri aktararak zikretmektedir. Bu meyanda o, yasaklanan ağacın buğday, üzüm, incir veya yenildiğinde abdest bozmaya sebep

⁵⁰ Rivayetler ve değerlendirmeler için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/229-231; Konyalı Mehmed Vehbî, *Hulâsatü'l-beyân*, 1/153.

⁵¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/229-231; Muhammed b. Ali Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Dimeşk: Daru İbni Kesir, 1993), 1/118; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1/293-294; Konyalı Mehmed Vehbî, *Hulâsatü'l-beyân*, 1/153.

⁵² Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1/118; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1/293.

⁵³ el-Bakara 2/35.

⁵⁴ el-Bakara 2/36.

olacak bir ağaç olduğunu ifade eden rivayetlere yer vermektedir. Ardından hangi ağaç olduğunun tayin edilmemesinin daha evla olduğunu da bildirmektedir.⁵⁵

Diğer yandan Ebüssuûd Efendi, şeytanın Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten çıkarılmalarına sebep olurken onları kandırmak için cennete nasıl girdiğiyle ilgili birtakım rivayetler aktarmaktadır. Oysa bilinmektedir ki şeytan bu hadiseden önce zaten cennetten kovulmuştur.⁵⁶ Dolayısıyla onun tekrar cennete girmesi söz konusu değildir. O zaman şeytanın cennete nasıl girdiği yönündeki rivayetler isrâiliyat kapsamına girmektedir. Bu husustaki rivayetlere göre ise şeytan cennetin kapısına dikilmiş ve oradan seslenmek suretiyle onları kandırmıştır. Yine şeytanın bir hayvan şekline girmek suretiyle cennete girdiği hatta görevli meleklerin onu tanımadığı veya fark etmediği rivayetler arasındadır. Bu hususta aktarılan bir diğer rivayete göre ise şeytan yılanın ağzına girmiş ve onunla beraber cennete girmiştir. Son olarak da şeytanın kendisinin girmediği bilakis kendisine tabi olan bazı bağlılarını gönderdiğiyle ilgili bir rivayet dile getirilmektedir. Ebüssuûd Efendi rivayetleri aktardıktan sonra ise bu husustaki asıl bilginin Allah Teâlâ katında olduğunu bildirmektedir.⁵⁷ Şeytanın onları ayarttığı da bir hakikattir. Buna göre en isabetli görüş şeytan onlara vesvese vermek suretiyle onları kandırmıştır. Zira vesvese vermek üzere girmekten men edilmemiştir. Çünkü Hz. Âdem ve Havva bu sebeple imtihan edileceklerdir.⁵⁸

Âyetlerde yasaklanan ağacın hangi ağaç olduğu ve şeytanın cennete nasıl girdiği hususları açıklanmamıştır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in gayesi bunları aktarmak değildir. Bununla birlikte diğer tefsirlerde olduğu gibi Ebüssuûd Efendi de tefsirinde Kur'an'da detayları verilmeyen konulara dair rivayetler aktarmaktadır. Bu rivayetleri de قیل (kîle) lafzıyla zikretmektedir. Görüldüğü üzere rivayetler hakkında herhangi bir eleştiri getirmemiştir. Ancak ağacın hangi ağaç olduğu noktasında bir tayinde bulunulmamasının daha evla olduğu veya şeytanın cennete nasıl girdiği hususundaki bilginin Allah katında bulunduğunu ifade etmiş olması isrâiliyat hususunda temkinli olduğuna işaret etmektedir. Neticede Ebüssuûd Efendi temkinli de davransa bazı isrâili rivayetleri tefsirinde aktarmıştır, demek mümkündür.

⁵⁵ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 1/91; Benzer rivayetler ve değerlendirmeler için bk. Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm*, ts., 1/44; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1/55; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/277-278; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/432; Burhan Çonkor, "Mevdûdü'yi Kitâb-ı Mukaddes'e Müracaata Sevk Eden Âmiller", 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 4/11 (2015), 166-167.

⁵⁶ el-Hicr 15/34; Sâd 38/77.

⁵⁷ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 1/91; Benzer rivayetler ve değerlendirmeler için bk. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Keşşâf'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l Kitabi'l Arabî, 1986), 1/128; Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1999), 1/260-261.

⁵⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/128; Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, 1/260; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 1/91.

3.2.3. Hz. Süleyman'ın Tahtına Bırakılan Ceset

İsrâiliyata dair rivayetlerin aktarıldığı hususlardan birisi de Hz. Süleyman'ın (a.s.) tahtına bir ceset bırakılmasıdır. Bu mesele hakkında aktarılan rivayetler aşağıdaki âyetin tefsirinde zikredilmektedir:

“Andolsun, biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra tövbe edip bize yöneldi.”⁵⁹

Ebüssuûd Efendi bu âyeti tefsir ederken yine قیل (kîle) lafzıyla birtakım rivayetler aktarmaktadır. Bir gün Hz. Süleyman'ın (a.s.) bir oğlu olmuştur. Bunun üzerine şeytanlar bu çocuğu öldürmek üzere bir araya gelmiştir. Bunu anlayan Hz. Süleyman oğlunu şeytanlardan korumak üzere bulutlarda büyümeye başlamıştır. Şeytanlar ise bir yolunu bularak oğlunu öldürmüştür. Fakat o, tahtına oğlunun cesedi bırakılincaya kadar öldürüldüğünü anlamamıştır. Hz. Süleyman tahtında cesedi görünce de Allah Teâlâ'ya tevekkül etmemesinden kaynaklı hatasının farkına varmıştır.⁶⁰

قیل (kîle) lafzıyla anlattığı başka bir rivayete göre ise Hz. Süleyman Cezair taraflarında bir yere savaşa gitmiştir. O, savaşta kralı öldürmüştür. Hz. Süleyman kralın kızı ve insanların en güzeli olan Cerâde adındaki kızı kendisi için seçmiştir. Babası öldüğü için sürekli ağlayan kızın gözyaşları bir türlü dinmemektedir. Bunun üzerine kızın isteği doğrultusunda şeytanlara emretmiş ve babasının bir suretini yaptırmıştır. Kız da Hz. Süleyman'dan habersiz hizmetindekilerle birlikte daha önceki adetleri üzere bu suretin karşısında secde etmektedir. Bunu öğrenen Hz. Süleyman kızı cezalandırmış ve tek başına bir çöle gitmiştir. Çölde küllü bir yere oturmuş ve ağlayarak Allah Teâlâ'ya tövbe etmiştir.⁶¹

Başka bir rivayete göre ise Hz. Süleyman'ın Emine adında bir hanımı bulunmaktadır. Bir gün Hz. Süleyman tuvalet ihtiyacını gidermek için bütün gücü ve mülkünün içerisinde bulunduğu yüzüğünü çıkarıp hanımına vermiştir. Bunu fırsat bilen Sahr adındaki bir şeytan Hz. Süleyman'ın suretinde kadına görünmüş ve yüzüğü ondan almıştır. Yüzüğü alan şeytan Hz. Süleyman'ın tahtına oturmuş, herkes onun etrafında toplanmış ve emirlerini yerine getirmişlerdir. Daha sonra Hz. Süleyman ihtiyacını giderip geldiğinde yüzüğünü istemiş, şekli ve kılık kıyafeti değiştiği için hanımı onu tanımamıştır. Kendisinin Süleyman olduğunu söylese de kadın Hz. Süleyman'ın gelip yüzüğünü aldığını söylemiş, ona inanmamış ve onu kovmuştur. Hatasını anlayan Hz. Süleyman son çare olarak sahile balıkçıların yanına gitmiş

⁵⁹ Sâd 38/34.

⁶⁰ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7/226; Benzer rivayetler için bk. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/96; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 4/93; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/573-574; Neseî, *Medârikü't-tenzi'l*, 3/155-156.

⁶¹ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7/226; Benzer rivayetler için bk. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/94-95; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 4/94; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/573; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26/392-393; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/199.

ve orada çalışmaya başlamıştır. Çalışmasının karşılığında kendisine iki balık verilmektedir. Bu hal tam kırk gün sürmüştür ki bu zaman Hz. Süleyman'ın evinde putlara tapıldığı gün kadardır. Hz. Süleyman'ın veziri Âsâf şeytanın verdiği hükümlerde bir gariplik hissetmiştir. Bunun farkına varan şeytan yüzüğü denize atmış ve bir balık yüzüğü yutmuştur. O balık çalışmasının karşılığında akşam Hz. Süleyman'a verilmiştir. Balığı yemek üzere temizlerken karnında yüzüğü bulunca parmağına takmış ve eski saltanatına kavuşmuştur. Tekrar herkes onun etrafında toplanmış ve hizmetine girmiştir. Hz. Süleyman o şeytanı bir kayanın içerisine koyup kayayı demir ve kurşunla sıkıca bağlayıp denize atmıştır. İşte tahtının üzerindeki ceset Sahr adındaki bu şeytanın cesedir.⁶²

Ebüssuûd Efendi yukarıda zikredilen rivayetleri tefsirinde aktarmakta fakat bu rivayetler hakkında bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Rivayetleri de قیل (kîle) lafzıyla zikretmesi, rivayetler üzerinde bir değerlendirme yapmadan tevakkuf etmesi isrâiliyat hakkındaki tutumunu ortaya koymaktadır. O da isrâilî rivayetlerin bazılarını eleştirdiği, bazılarını nakletmekten imtina etmediği, ama haklarında yorum da yapmadığı hakikattir.

Yukarıdaki rivayetler asılsızdır zira şeytanın bir peygamber suretine girmesi mümkün değildir. Çünkü bu durum, o peygamberin şeriatına güvensizlik getirir. Aynı şekilde bir peygamberin suret yaptırması da doğru değildir. Putperestliğe zemin hazırlayacak böyle bir davranış küfürdür ki peygamber hakkında bu düşünülemez.⁶³ Rivayetlerde çok garip ifadelerin kullanılması,⁶⁴ yüzük meselesi, şeytanla ilgili hususlar ve bir peygamberin evinde putlara tapınması Yahudilerin batıl rivayetlerinden ibarettir.⁶⁵ Çünkü bu tür bilgiler peygamberlerin şahsiyetine ve peygamberlik makamına yakışmayan ifadelerdir.⁶⁶

Sonuç

Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-Akli's-Selîm* adlı tefsiri, tefsir külliyatı içerisinde hatırı sayılır bir yerde durmaktadır. İlgili eser, Kur'an ilimleri noktasında birçok ilmi uhdesinde barındırmaktadır. Bu eserinde birçok hususu dile getiren müellifin ele aldığı konulardan birisi de isrâiliyattır.

⁶² Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7/226-227; Benzer rivayetler için bk. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/96-98; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/94; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26/393; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/199-201.

⁶³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26/393.

⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/479.

⁶⁵ Neseî, *Medârikü't-tenzi'l*, 3/156.

⁶⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/581.

İsrâiliyat, her ne kadar ehl-i kitaptan alınan bilgileri ifade etse de bu bilgilerin daha ziyade Yahudilerden kaynaklı rivayetlerle tefsir eserlerine girdiğini ifade etmekte fayda vardır.

Araştırma ve incelemenin sonucunda Ebüssuûd Efendi'nin özellikle Zemahşerî, Râzî ve Beyzâvî'den istifade ettiği ortaya çıkmaktadır. Dipnotlarda görüldüğü üzere diğer müfessirlerde benzer rivayetler varsa da onun ele aldığı rivayetlerin zikri geçen müfessirlerin aktardığı rivayetlerle daha fazla benzerlik göstermesi bu hususu desteklemektedir.

Çalışmanın neticesinde Ebüssuûd Efendi'nin, isrâiliyatı tefsirine almasının sebeplerinin örnek vermek, eleştirmek, konuyu genişletmek, Kur'an'da az ve öz bir şekilde anlatılan hususlarda aralardaki boşlukları doldurmak olduğu tespit edilmiştir.

Ebüssuûd Efendi, isrâiliyata dair rivayetleri aktardıktan sonra bazen bu bilgilerin uydurma bazen de peygamberler hakkında bir iftira olduğunu zikretmektedir. Yukarıda yapılan değerlendirmelerden onun peygamberlik, melekler, vahiy, topyekûn İslam'ın ruhuna aykırı olan ve itikada zarar vereceğini düşündüğü rivayetleri eleştirdiği görülmektedir.

Ebüssuûd Efendi'nin, diğer yandan aktardığı bazı isrâilî rivayetler hakkında herhangi bir eleştiri yapmadığı da görülmektedir. Bu gibi durumlarda temkinli davranarak ya örnek verme veya değerlendirmeyi okuyucuya bırakma gibi bir amaç taşımış olması mümkündür.

Neticede Ebüssuûd Efendi'nin, isrâiliyatla ilgili rivayetleri her ne kadar tefsirine almış olsa da bu husustaki yaklaşımlara dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Zira Kur'an ve sünnete muvafık bilgileri eleştirmede, muvafık olmayanları eleştirdiği ve sıhhati hususunda ihtilaf olan rivayetlerde ise yorum yapılarak temkinli davrandığı ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel. el-Müsned. Beyrut: Müessesetü'r Risale, 2001.

Akgündüz, Ahmet. "Ebüssuûd Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/365-371. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. 16 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1994.

Ateş, Süleyman. "İrşâdü'l-Akli's-Selîm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/456-458. İstanbul, 2000.

- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimü't-tenzîl*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't Tûrasi'l-Arabi, 1999.
- Beyzâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't Tûrâsi'l-Arabî, 1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn*. 2 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. 9 Cilt. Dîmeşk: Dâru Tavgi'n Necât, 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Garânîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/361-366. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Garânîk Meselesinin İstismarcıları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981), 69-91.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 5. Basım, 2010.
- Çonkor, Burhan. "Mevdûdî'yi Kitâb-ı Mukaddes'e Müracaata Sevk Eden Âmiller". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 4/11 (2015), 161-178.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: İFAV, 64. Basım, 2019.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV, 6. Basım, 2017.
- Düzenli, Pehlul. "Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 441-475.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, ts.
- Ebüssuûd Efendi, Muhammed. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.
- Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahrü'l-muhît*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l Fikr, 1999.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1999.
- Gördük, Yunus Emre. "Bir Tefsir Problemi Olarak Garânîk". *Günümüz Tefsir Problemleri*. ed. Ali Karataş - Yunus Emre Gördük. 229-250. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018.
- Gül, Ali Rıza. "Garânîk Kıssasının Reddi Üzerinden Kur'an Savunusu: Ahmed Hamdi Akseki Örneği". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2014), 1-36.
-

- Hatiboğlu, İbrahim. "İsrâiliyat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/195-199. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Hizmetli, Sabri. "Garânîk Meselesi Üzerine". *İslami Araştırmalar* 3/2 (1989), 40-58.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Tunusiyye, 1984.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*. 8 Cilt. Daru Tayyibe, 2. Basım, 1999.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 1. Basım, 2001.
- Karaalp, Cahit. "İsrâiliyatın Tefsire Girişi". *İslam Düşüncesi Araştırmaları*. ed. Abdülcelil Bilgin - Yusuf Aydın. 49-81. Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Kattân, Mennâ Halîl. *Mebâhis fi ulûmi'l Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r Risale, 2. Basım, 2015.
- Konyalı Mehmed Vehbî. *Hulâsatü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 16 Cilt. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966.
- Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mukâtil b. Süleymân, Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't Tûras, 2002.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Medârikü't-tenzi'l-ve hakâiku't-te'vil*. 3 Cilt. Beyrut: Dar İbn Katheer, 7. Basım, 2017.
- Özavşar, Mehmet Emin. "Ebussuud Efendi'nin Tefsirinde Rivayet Kullanımı". *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*. 278-288. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-jîl, 2. Basım, 1979.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-ulûm*. 3 Cilt, ts.
- Seyyid Kutub. *Fî Zılâli'l-Kur'an*. çev. Salih Uçan vd. 10 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*. 6 Cilt. Dımeşk: Daru İbni Kesir, 1993.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
-

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Muessesetü'r-Risale, 1. Basım, 2000.
- Tunçer, Mustafa. "Kurtubî'nin Tefsirde İsrâiliyât Rivayetlerine Yaklaşımı". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/24 (2023), 444-478.
- Vâhidî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Esbabü'n-nüzûl*. Beyrut: Daru-l Kütübi'l İlmiye, 1986.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.
- Yerinde, Adem. "Ebüssuûd Efendi'nin İrşâdü'l-akli's-selim ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerim Adlı Tefsirinin Müellif Nüshası ve En Eski Yazmaları". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2015), 189-236.
- Yerinde, Adem. "Ebüssuûd Efendi'nin İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm'i". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18 (2021), 337-363.
- Zamur, Hüseyin. "İsrâiliyât'ın Tarihi Arka Planı". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/1 (2020), 89-121.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kitabi'l Arabî, 3. Basım, 1986.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Matbaatü İsa el-Babî'l Halebi, 3. Basım, ts.